

KÜLFÖLDI IRODALOM.

Wilhelm Gurlitt, Über Pausanias. Untersuchungen. Graz, Leuschner és Lubensky. 1890.

Pausanias irodalmának legújabb terméke e munka, melynek megjelenése azt mutatja, hogy a görög periegeta leírása Görögországról még mindig nincs teljesen feldolgozva.

Ez irodalomban háromféle irányzatot lehet megkülönböztetnünk. Vannak, a kik lelkesednek Pausaniasért s az ő leírásának minden adatát teljes hitelűnek s bizonyosnak tartják, a kik tehát minden kritika nélkül követik; s ide tartoznak különösen azok, a kik Pausaniással mindjárt könyvének megjelenése után foglalkoztak. Vannak másodsor olyanok, a kik Pausanias egész leírását fictionának, hamisnak vagy mások könyvéből egyszerűen kiirtnak tartják s azt állítják, hogy Pausanias sohasem látta azon helyek legtöbbjét, melyeket könyvében szárazan élvezhetetlenül felsorol. Ezen iránynak az újabb időben fő képviselői: Kalkmann, Wilamovitz és még egy-két német tudós. E két szélsőséget igyekszik kiegyenlíteni a harmadik irány, a mely azt mondja, hogy Pausanias látta ugyan az általa leírt helyeket és műemlékeket, de műve gazdag egyes tévedésekben, miért is adatait kritikával kell olvasnunk és használnunk.

Ezen most megjelent munka is ezt az utolsó irányt szolgálja. Hat fejezetben tárgyalja Pausanias leírását, 494 lapon. Tartalmát következőkép választhatjuk:

Az első fejezet, Schubart Pausanias német fordításához írt bevezetéséhez hasonlóan, foglalkozik utazónk hazájával s ezt igen helyesen a kisázsiai Lydiába teszi; elég elmésen bizonyítja magából Pausanias adataiból az egyes könyvek keletkezése idejét, s általában sok új szempont szerint tárgyalja az egész munkát. Különösen új, hogyan foglalkozik Pausanias munkájának felhasználásával az egykorú és újabbkori írók által; újak továbbá az episodokat, az excursiókat, Pausanias citálási módszerét és leírási rendszerét tárgyaló részek.

A második fejezet az újabbkori írók nézeteit foglalja magában Pausanias munkájának keletkezési módjáról. Éles és beható bonczolás alá veszi itt mindazok véleményét és feltevését, a kik Pausaniaszt csak egyszerű másolónak vagy plagiátornak vagy általában hitelevestett írónak tartják. Szépen megczáfolja Wilamovitz Polemon-féle utánzási theoriáját, valamint Kalkmann s mások roszakarátú s ellenszenves nézeteit Pausanias autopsziájáról és forráshasználatáról. Összeveti Pausaniaszt más egykorú vagy korábbi írókkal, mint Polemonnal, Arianossal, Aristeidessel és Dion Chrysostomossal.

A következő III—VI. fejezetben sorra czáfolja Pausanias elleneseit, bő részletességgel kimutatva a Piræus, Athén, Olympia és még egypár görögországi városra vonatkozó adatok teljes hitelét; teszi ezt leginkább a más írott forrásokkal való összevetés alapján s az ásatások eredményeinek felhasználásával.

Az egyes helyek tárgyalásánál mindig Pausanias adatait veszi elő legelőbb; mert, mint maga mondja, Pausaniasat akarja főkép megismertetni. Ez adatokat összeveti Lukianos, Serv. Sulpicius, Strabon s mások leírásával. Előveszi a feliratokat, az egyes épületeket, emlékeket s művészeket, és igyekszik megállapítani a kort, melyben azok keletkeztek vagy szerepeltek. Felsorolja Pausanias topographiai tévedéseit és hiányzó adatait, melyeket a forrásokból kiegészíteni törekszik, s az V. és VI. fejezet végén azt az eredményt vonja le, hogy «Die Angaben des Pausanias befinden sich in vollkommener Übereinstimmung mit den gesicherten Resultaten der Ausgrabung. Ein Irrthum, welcher nur durch den Mangel an Autopsie erklärt werden könnte, ist nicht nachzuweisen. Die Fülle der Monumente ist in sachliche Gruppen eingetheilt, innerhalb deren die rein topographische Anordnung wie im ganzen Werke des Pausanias festgehalten ist». És «dass, soweit es sich, um die eigentliche Periegeese handelt, nichts uns zwingt, den «Reisenden» Pausanias fallen zu lassen und an seine Stelle den «Abschreiber» Pausanias, mag man ihn nun als Compilator oder als Plagiator fassen, zu setzen.»

A munka célját legjobban kifejezik a szerzőnek szavai: «in dem Streite, welcher über Pausanias und seine Beschreibung Griechenlands entbrannt ist, vor allem den Autor selbst zu Worte kommen zu lassen.» Fokozza Gurlitt könyvének becsét az egyes fejezetek végén levő megjegyzések bősége, melyek egyszersmind a szerző sokoldalú olvasottságáról is tanúságot tesznek.

A könyv kétségtelenül nevezetes haladást képez a Pausanias-irodalomban és dicséretére válik a szerzőnek. Különös érdeme, hogy a száraz tárgyat élvezhető alakban, élénk stilussal tárja elénk. Ajánlhatjuk mindazoknak, a kik bármi tekintetben foglalkoznak Pausaniással.

KAPOSSY E. J.

Der verlorene Sohn im Drama des XVI. Jahrhunderts. Zur Geschichte des Dramas. Von Dr. Franz Spengler. Innsbruck 1888.

A XVI. századi német drámáról való ismereteink még sok tekintetben fogyatékosak. A tudományos feldolgozás alapjául szolgáló anyag már magában véve is igen nagy: a különféle irányzatok (az antik dráma utánzásai, egyházi tárgyú és tanító irányú drámák, modern, világi tárgyak feldolgozásai) nagyszámú termékekben vannak képviselve. A kutatást megnehezíti az a körülmény, hogy e nagyszámú

írott és nyomtatott maradványok meglehetősen szét vannak szórva a különféle könyvtárakban, mindegyiköknök újból való kiadására pedig még csak gondolni sem lehet. Ép azért egyelőre lehetetlen e dráma-irodalom összefoglaló és kimerítő tárgyalása (a mint azt Scherer tervezte) s meg kell elégednünk a főszempontok kiemelésével s az általános összefüggés kimutatásával, a részletekre nézve pedig e drámák egyes csoportjainak behatóbb, monographikus tárgyalásával. Az e korbeli színműveknek ily csoportokba foglalásánál nemcsak a drámai műfajok és irányok, az írók személyisége stb. szolgálhatnak szempontúl, hanem a színművek tárgyának azonossága is. Mert e drámairodalomra nézve jellemző, hogy egyes tárgyak (József, Zsuzsánna, a szegény Lázár története stb.), a melyekkel bizonyos kedvelt problémák, motívumok és típusok szorosán egybefűződtek, újra meg újra előkerülnek a legkülönbélebb drámai feldolgozásokban és hogy az írók bizonyos naiv elfogulatlansággal utánozzák és írják ki előzőik drámai alkotásait. E tárgyak közül — a drámai feldolgozások nagy számából ítélve — a XVI. század, úgy látszik, kiválóan kedvelte a *tékozló fiúról* szóló bibliai elbeszélést. Drámai feldolgozásairól, miután Scherer itt is tisztázta a főszempontokat (*Die Anfänge des deutschen Prosaromans* 1878. *Quellen und Forschungen* 21. köt., 50. s k. l.), néhány évvel ezelőtt Holstein értekezett (*Das Drama vom verlorenen Sohn*. Geestemünde progr. 1880.), újabban Spengler tette közzé fentidézett irodalomtörténeti monographiáját.

A tárgy kedveltségének okai Spengler szerint egyrészt a XVI. század pädagogiai hajlamaiban keresendők, a melyeknek e parabola nagyon megfelelt (hisz ezzel rokon drámák egész csoportja egyenesen az iskolát teszi a caelekvény színterévé, mások az egyetemi deákéletet rajzolják), másrészt abban, hogy a római comœdia újra éledő termékei, Plautus és Terentius darabjai, számos rokon motívumot, kifejlődött typust szolgáltatnak, a melyeket a drámaírók kényelmesen felhasználhattak. Ezek mellett, úgy hiszem, a tárgy kedveltségét nagyban előmozdító körülmény lehetett az is, hogy e mese bizonyos vallási és egyházi tendenciák kifejtésére volt alkalmas. Az a felfogás, a mely az idősebb fiút a katolikus, a tévedező és kereső, kutató ifjabbikat a protestáns egyház képviselőjéül tekintette és a mely Burchard Waldis és csoportja drámai műveiben lel kifejezést, a reformatio e korszakában az írók szemében bizonyára nagyon ajánlatossá tette e parabolának drámai alakban való feldolgozását.

Ezzel megemlítettük a *filius prodigius*ról szóló dráma egyik legkiválóbb képviselőjét, Waldist. Az ő német és Gnapheus latin drámájából indul ki az ezen csoportot alkotó drámai feldolgozások túlnyomó része. Spengler valószínűvé teszi, hogy úgy Waldis, mint Gnapheus (és a még említendő Macropedius) drámája egy elveszett, latin nyelven

írt-drámára megy vissza mint archetypusra. Ennek az eredeti prodigus-drámának az ismeretes új testámentomi parabola (Luk. XV. 11—32.) volt forrása. A drámaíró a bibliai elbeszélésből három jelenetet meríthetett: a könnyelmű ifjúnak apjától való elbúcsuzását, a majorban való tartózkodását, és az apai házba való visszatérését; a közbeeső dolgokra a példásat épen csak czéloz (dissipavit substantiam suam . . . vivendo luxuriose, és: devoravit substantiam suam cum meretricibus). De a tékozló, dorbézoló élet ecsetelése mind a mellett nagy tért foglal az egyes drámákban, itt szabadon csaponghatott a költők képzelete s a néző közönség is ép az efféle jelenetekben találta gyönyörűségét.

Burchard Waldis darabja (*De parabell vom verlorrn sohn* 1527) két felvonásra oszlik. Az első felvonás első jelenete a fiú búcsúját tartalmazza, a második egy rosszhírű korcsma tulajdonosának egy gazemberrel (*spitzboue*) való párbeszédét. A korcsmáros hevesen kikel az új idők szelleme ellen, Luther, a ki az erkölctelenséget kárhoztatja, oka annak, hogy neki oly rosszul megy a dolga. A caupo vigasztalja, neki jó prédára van kilátása. Csakugyan meg is jelenik a tékozló fiú, a *yunker*, a kit két nőszemély segítségével befognak, játékban megcsalnak, ruhájától megfosztanak és kidobnak. A következő jelenetek a bibliai elbeszélés nyomán haladnak. A tékozló fiú a majoros disznait hizlalja, míg ő maga éhséget szenved; a második felvonásban következik a bűnbánó monologus s a megbocsátás. A mezőről hazatérő bátya megtudja a történeteket, neheztelve otthagyja az apai házat, remetévé lesz, imádsággal és bőjtöléssel akarja megszolgálni a mennyei üdvösséget: a katolikus egyház képviselője. Ellenben az elvetemült korcsmárost az új tan téríti meg, Istenbe veti minden bizodalját s csak ő tőle remél kegyelmet és üdvözülést. — Waldis e drámája a XVI. századi drámai költészetnek egyik legjelentékenyebb műve. A költő protestáns szellemben magyarázza a parabolát, a hit általi megigazulás tanát fejtvén ki belőle. A felfogás mélysége összes társai felé emeli őt. Az ő drámáján alapszik Hans *Salat* (1537) és Hans *Sachs* drámája (1556).

Több utánzója volt a parabola egy másik feldolgozójának, *Gnaepheus* hágai gymnasiarchának. Az iskola embere pädagogiai tendenciával írta meg darabját s a római comedióra, főleg Terentius drámáira, támaszkodott. A hős *Acolastus* (Schmidt szerint = *Aristoteles*) nevet visel, ez a címe magának a drámának is, mely 1529-ben jelent meg. A személyek száma szaporodott, *Acolastus* oldalán áll *Philautus*, a ki már az apai házban káros befolyással van a fiú erkölcsi érzületére s ily módon *Acolastus* tévelygésének motiválására s ama tétel bizonyosságául szolgál, hogy rossz társaság elrontja a jó erkölcsöket. A fiú elhagyja apja házát, a korcsmában mindjárt egy pár lator kelepczéjébe kerül, természetesen *Laisnak* is jut szerepe. A korcsmai jelenet avval

fejeződik be, hogy elpáholják Acolastust s kiteszik a szűrét. Erre Gnapheus drámájában is a bűnök megbánása, az éhség nyomora és a viszontlátás öröme következik; az idősebb fiú ellenkezését mellőzte. Gnapheus darabja a Waldiséval szemben önálló szerkezetű és előadású, csak a korcsmai jelenetek motivumaiban tűnik fel nagyobb egyezés, ez azonban a forrás közös voltából magyarázódik. Bár darabja gyöngébb a Waldisénál, mégis sokkal nagyobb befolyása volt a későbbi productióra. Ezen alapulnak Binder György drámája (*Acolastus* 1535), a melyet ismét a bécsi *Schmeltzl* Farkas vett mintául (*Comedia des verlorren Sons* 1540). Gnapheust követi továbbá *Ackermann* (Agricola) János (1536), a ki a motivumokat és személyeket szaporítja, ő vezeti be egyebek közt az anyát, a ki elkényeztette a fiát. *Ackermann* darabjából dolgoztak *Scharpfenecker* (1545), *Risleben* (1586) és *Nendorf* (1608). Egyenesen Gnapheusra vezetendő vissza *Wickram* György drámája a tékozló fiúról (1540). *Kirchhoff* és *Schoen* (1599) hasonló tárgyú darabjai elvesztek. Gnapheus, részben talán még Binder darabján alapul *Hollonius* (Holle) drámája (1603), szintűgy *Bohemus* (Böhme) Márton *Acolastusa* (1608), ez utóbbinak egyes vonásai Nendorfra is utalnak. Bohemust, azonkívül Holloniust és Nendorfort követi *Locke* Miklós (1619). A tékozló fiúról szóló drámát az angol komédiások is felvették repertoírjukba; e feldolgozás, Spengler szerint, nem angol eredetű, hanem a német tradíció alapszik.

Waldis és Gnapheus drámáitól független *Macropedius* György *Asotusa* (1537). Ő főképp Plautus egyes darabjait (*Mostellaria*, *Captivi*) használta fel. *Macropedius* tekintettel van a hely egységére, ép ezért mellőznie kell a tékozló fiúnak az idegen tartományban való tartózkodását s elhagynia a dőzsölés jeleneteit. Lehet, hogy e kedvelt részek elmaradása állott útjában *Macropedius* drámája nagyobb elterjedésének; utánzója nem akadt, íróársaira csak egyes motivumokkal hatott.

Macropedius másik két darabja, a *Rebelle* (1535) és *Petriscus* (1536), rokon körbe, a szoros értelemben vett iskolai drámák (*Schulspiegel*) körébe vezetnek. A színhely az iskola, a filius prodigus iskolásfiúvá lesz, mellette a tanító lép előtérbe. A prodigus-dráma egyéb motívumai (korcsmai jelenetek, a parasiták, a nőszemélyek stb.) azonban megmaradnak. *Macropedius* drámáin kívül e csoportba tartoznak még *Hayneccius* Márton *Almansor sive ludus litterarius* (1578), *Georgius Mauricius Ein schoene Comoedia von dem Schulwesen* (1606) és *Schonæus Dyscoli* (1629) című darabjai. A prodigus-dráma egy másik elágazása a *speculum juventutis* (Knabenspiegel), mely amannak motívumait és személyzetét meg bővíti a *Schulspiegel* jellemző típusaival (iskolamester stb.). Itt *Wickram* novellája és annak dramatizálása (*Der jungen Knaben Spiegel*), továbbá *Ayrer* Jakab hasonló című drámája említendő.

Még egy lépéssel tovább mennek azok a drámák, melyek a prodigus-thémát az egyetemi élet köreibbe viszik át. Gnapheus hatása még ezekenél is kimutatható, e mellett e drámák egyenesen Terentiusból is merítik motívumaikat. Ilyenek *Stymmel* Jakab *Studentes* (1545) és *Schoch* János *Comoedia vom Studentenleben* (1668) cz. darabjai (v. ö. E. Schmidt, *Komödien vom Studentenleben* 1880).

A prodigus-dráma története érdekes példáját nyújtja annak, mikép fejlődnek egy egyes irodalmi tárgyának különféle alakulatai, hogy válnak el és képződnek ki belőle a legkülönfélébb motívumok, hogy szövődnek azok ismét össze s mily kölcsönhatással lehetnek egymásra. A tékozló fiúról szóló bibliai parabolából fejlődött a tulajdonképeni *prodigus-dráma*; majd az *iskola tüköre* s az *ifjuság tüköre*-féle drámák ágazódtak el belőle; a *deákéletet* tárgyaló komédiák már leginkább eltávolodtak az eredeti tárgytól. Erre azután lassanként feledésbe merül e kedvelt tárgy, míg az újabbkori német irodalom küszöbén ismét feléled egy hatalmas prodigus-drámában: Schiller *Haramjában*.

Dr. PETZ GEDRON.

PHILOLOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK.

1888/9.

1. Szvorényi József, a magyar nép eszejárása és eszmeiköre, közmondásaiban és egyéb elmefíveiben elétüntetve. (Egri kath. főgymnasium.) Különnyomatban is, 61 l.

A kik figyelemmel kísérik az évről-évre megjelenő program-értekezéseket, tudhatják, mily ritkán van alkalmuk, egyet-egyet megelégedéssel tenni le kezükből. Nagyobb részük sebtében készült alkalmi felolvasásokból, iskolai vagy egyéb ünnepélyeken előadott értekezésekből kerül ki s természetes, hogy ezekkel szemben magasabb követelményekkel hiába lépnénk föl. Csak elvétve, nagy ritkán akad oly dolgozat, mely önálló törekvés és komoly tanulmány gyümölcse s melynél sajnáljuk, hogy épen mivel program-értekezés, csak szűk körben nyerhet elterjedést s nem olvashatják annyian, a mennyi olvasót megérdemelne.

Elvétve bár, de olykor mégis sikerül ily értekezést a program-dolgozatok özönéből kihalászni. Örömlükre szolgál, hogy a lefolyt tanévről szóló értesítők dolgozatainak ismertetését egy valóban érdemes és számot tevő értekezésem kezdhetjük meg. Ez *Szvorényi* Józsefnek, az egri cistercita-főgymnasium kitünő igazgatójának tanulmánya az általa